GRAMATYKA LICZEBNIKA Z ĆWICZENIAMI

STANISŁAW MĘDAK

LICZEBNIK TEŻ SIĘ LICZY!

poziom: ŚREDNI OGÓLNY

książka zgodna z wymogami certyfikacji języka polskiego

UNIVERSITAS

JĘZYK POLSKI

DLA CUDZOZIEMCÓW

LICZEBNIK TEŻ SIĘ LICZY!

GRAMATYKA LICZEBNIKA
Z ĆWICZENIAMI

JĘZYK POLSKI

DLA CUDZOZIEMCÓW

SERIA POD REDAKCJĄ
Władysława Miodunki

18

INSTYTUT STUDIÓW POLONIJNYCH I ETNICZNYCH
UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

GRAMATYKA LICZEBNIKA
Z ĆWICZENIAMI

STANISŁAW MĘDAK

LICZEBNIK TEŻ SIĘ LICZY!

poziom
ŚREDNI OGÓLNY

Kraków

© Copyright by Stanisław Mędak and Towarzystwo Autorów
i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2010

e-ISBN 97883–242–2996–3
TAiWPN UNIVERSITAS

Podręcznik recenzowała
Elżbieta Sękowska
Profesor Uniwersytetu Warszawskiego

Redakcja
Wanda Lohman

Tłumaczenie na jęz. angielski
Andrzej Kurtyka

Ilustracje
Andrzej Piątkowski

Projekt okładki
Sepielak

Skład i opracowanie graficzne tekstu
Mirosław Krzyszkowski

www.universitas.com.pl

Pragnąłbym w tym miejscu wyrazić najgłębsze wyrazy podziękowania Panu Profesorowi ***Władysławowi T. Miodunce****, za wszelkie cenne rady i uwagi, a Panu Doktorowi* ***Wacławowi P. Turkowi****, pierwszemu krytycznemu czytelnikowi, za jego koleżeńską i profesjonalną korektę całości niniejszej publikacji.*

Stanisław Mędak

SPIS TREŚCI

WSTĘP 9

Część I
RODZAJE LICZEBNIKÓW 15

CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA LICZEBNIKÓW 17

LICZEBNIKI GŁÓWNE OKREŚLONE
odmiana – znaczenia – składnia – połączenia wyrazowe i frazeologia

- zero 19
- jeden, jedna, jedno 21
- jedni, jedne 22
- dwa, dwie, dwaj // dwóch (dwu) 25
- dwoje, troje, czworo, pięcioro 28
- oba / obydwa; obaj / obydwaj; obie / obydwie 31
- oboje / obydwoje 33
- trzy – cztery 35
- pięć – piętnaście – pięćdziesiąt (pięciu – piętnastu – pięćdziesięciu) 38
- sto (stu) 41
- dwieście (dwustu) 42
- trzysta – czterysta 43
- pięćset – dziewięćset 44
- tysiąc 46
- milion 49

INNE LICZEBNIKI ORAZ WYRAZY WYKAZUJĄCE ZWIĄZEK Z LICZBĄ
odmiana – znaczenia – składnia – połączenia wyrazowe i frazeologia

- dużo / niedużo 53
- dziesiątki, setki 55
- ile / ilu 56
- kilka / kilku 58
- niejeden, niejedna, niejedno 59
- niejedni, niejedne 60
- parę / paru 62
- pół 63
- półtora, półtorej 65
- wiele / wielu 66

LICZEBNIKI GŁÓWNE WIELOWYRAZOWE
odmiana – składnia 68

LICZEBNIKI PORZĄDKOWE
charakterystyka ogólna – odmiana – znaczenia – składnia – połączenia wyrazowe i frazeologia 70
pierwszy 74
drugi 77
trzeci 79
czwarty 80
piąty 81
szósty 82
siódmy 83
ósmy 84
dziewiąty 85
dziesiąty 86
dwudziesty 87
trzydziesty 88
setny 90
tysięczny / tysiączny 91
dwutysięczny 92
milionowy 93

Część II
ĆWICZENIA 95
A. Ćwiczenia wdrażające w sekrety odmiany liczebników 95
B. Ćwiczenia wdrażające w sekrety składni liczebników 149

Część III
LICZEBNIKI W TEKSTACH ORAZ ĆWICZENIA FRAZEOLOGICZNE 215

Klucz do ćwiczeń 225

Skróty 250

Bibliografia 251

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION ____ 12

Part I
TYPES OF NUMERALS ____ 15

GENERAL CHARACTERISTICS OF NUMERALS ____ 17

DEFINITE CARDINAL NUMERALS
Declension – meanings – syntax – phraseology

- zero ____ 19
- jeden, jedna, jedno ____ 21
- jedni, jedne ____ 22
- dwa, dwie, dwaj // dwóch (dwu) ____ 25
- dwoje, troje, czworo, pięcioro ____ 28
- oba / obydwa; obaj / obydwaj; obie / obydwie ____ 31
- oboje / obydwoje ____ 33
- trzy – cztery ____ 35
- pięć – piętnaście – pięćdziesiąt (pięciu – piętnastu – pięćdziesięciu) ____ 38
- sto (stu) ____ 41
- dwieście (dwustu) ____ 42
- trzysta – czterysta ____ 43
- pięćset – dziewięćset ____ 44
- tysiąc ____ 46
- milion ____ 49

OTHER NUMERALS AND WORDS DENOTING NUMBER
Declension – meanings – syntax – phraseology

- dużo / niedużo ____ 53
- dziesiątki, setki ____ 55
- ile / ilu ____ 56
- kilka / kilku ____ 58
- niejeden, niejedna, niejedno ____ 59
- niejedni, niejedne ____ 60
- parę / paru ____ 62
- pół ____ 63
- półtora, półtorej ____ 65
- wiele / wielu ____ 66

CARDINAL MULTI-WORD NUMERALS
Declension and syntax ____ 68

ORDINAL NUMERALS
General characteristics – declension – meanings – syntax – phraseology ____ 70
pierwszy ____ 74
drugi ____ 77
trzeci ____ 79
czwarty ____ 80
piąty ____ 81
szósty ____ 82
siódmy ____ 83
ósmy ____ 84
dziewiąty ____ 85
dziesiąty ____ 86
dwudziesty ____ 87
trzydziesty ____ 88
setny ____ 90
tysięczny / tysiączny ____ 91
dwutysięczny ____ 92
milionowy ____ 93

Part II
EXERCISES ____ 95
A: Exercises in the declension of numerals ____ 95
B: Exercises in the syntax of numerals ____ 149

Part III
NUMERALS IN READING PASSAGES. EXERCISES IN PHRASEOLOGY ____ 215

Key to exercises ____ 225

Abbreviations ____ 250

Bibliography ____ 251

WSTĘP

Podręcznik *Liczebnik też się liczy!* został opracowany z myślą o cudzoziemcach uczących się języka polskiego jako obcego, dla których liczebnik na każdym poziomie nauczania jawi się jako nieprzyjazna, trudna w użyciu część mowy.

Skomplikowany, pełen zasadzek i niespodzianek składniowych świat polskiego liczebnika przysparza kłopotów nie tylko obcojęzycznym użytkownikom polszczyzny. Zdarza się, iż nawet dla doświadczonych pedagogów osobliwe zachowanie się liczebników na wszystkich płaszczyznach językowych może być przyczyną wielu wahań lub nieporozumień.

Liczebnik z trudem wpisuje się w struktury językowe polszczyzny zakodowane w świadomości językowej rodzimego użytkownika języka polskiego. Nie wystarczy zatem intuicja językowa, aby rozwiązać nasuwający się problem, czy też właściwie wyjaśnić wątpliwości obcojęzycznego użytkownika polszczyzny. Narzucające się bezpośrednio przekonanie o oczywistości danej formy lub konstrukcji zdaniowej może okazać się mylne i błędne. Tam, gdzie intuicja językowa zaczyna być ułomna, rzetelna wiedza gramatyczna z zakresu fleksji (znajomość form), jak również pełne opanowanie zasad składni tej kategorii gramatycznej stają się czymś bezwzględnie nieodzownym.

W akademickich gramatykach opisowych rząd dopełniaczowy i orzeczenie w liczbie pojedynczej uznaje się za najbardziej znamienne cechy składniowe polskiego liczebnika. W praktyce dydaktycznej wewnętrzne rozchwianie świata liczebnika polskiego (liczebniki tworzą również związki zgody z rzeczownikami określającymi), częsta – zwłaszcza w języku potocznym – wariantywność w stosowaniu różnych jego form, pojawianie się mnogiego znaczenia liczebnika itd., zmuszają studenta obcokrajowca do bezustannego odwoływania się do słowników języka polskiego bądź innych źródeł specjalistycznych, opracowanych przez glottodydaktyków[1].

Przytoczone powyżej uwagi są bezpośrednio powiązane z ogólnie znanym faktem, że rozwój tej szczególnej i jednocześnie samodzielnej kategorii gramatycznej w języku polskim był nietypowy i niejednorodny.

Poza wskazaną powyżej nietypowością i niejednorodnością liczebnik polski charakteryzuje się ciągłą oraz wyrazistą tendencją ewolucyjną.

Nie dziwi więc kolejny fakt, iż od lat wydawnictwa poprawnościowe starają się rozwiązać narastające z roku na rok wątpliwości normatywne związane z używaniem oraz funkcjonowaniem liczebników w strukturach codziennego języka współczesnego. Jak wynika z konfrontacji wielu słowników poprawnościowych, słowników wyrazów kłopotliwych oraz szczegółowych opracowań dotyczących tej samodzielnej kategorii gramatycznej, funkcjonowanie liczebników w strukturach językowych nastręczało i ciągle nastręcza niemało kłopotów[2].

---

[1] Kaleta Z., *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995, s. 251–264 oraz Nagórko A., *Zarys gramatyki polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 149–156.

[2] Zob. Bibliografia, s. 251. Porównaj również rozważania G. Hentschela na temat trudności fonetycznych, jakie stwarzają polskie liczebniki w: *Język polski w świecie*, PWN, Warszawa–Kraków 1990, zbiór studiów pod red. W. Miodunki, s. 327–330.

Autorzy wydawanych w Polsce pomocy dydaktycznych do nauczania języka polskiego jako obcego niechętnie podejmują problematykę fleksyjną i składniową polskiego liczebnika. Poza historyczną już i niedostępną na rynku publikacją z 1969 roku *Policz to po polsku* J. Wójtowicz[3] oraz nielicznymi ćwiczeniami rozsianymi w różnych zbiorach ćwiczeń, ta samodzielna klasa wyrazów, połączonych wspólną funkcją semantyczną, wciąż jest traktowana marginalnie[4].

Wbrew pozorom, formalna pozycja liczebnika w języku polskim jest wyjątkowo mocna. Ze względu na jego wyjątkowość, chwiejność i wielokierunkowość rozwojową dokonanie przeglądu całej problematyki nie powinno budzić zastrzeżeń ani dziwić lektorów języka polskiego, czy wydawców pomocy dydaktycznych do nauczania języka polskiego jako obcego.

Ze szczególnym naciskiem należy podkreślić fakt, iż liczebnik polski ze względu na wspomnianą powyżej różnorodność i niejednolitość swych zachowań oraz inne, specyficzne cechy charakterystyczne nie poddaje się żadnym – wcześniej przyswojonym przez obcokrajowca uczącego się języka polskiego – regułom gramatycznym.

Stąd też pomysł przygotowania w miarę obszernej jego klasyfikacji morfologicznej oraz koncepcja praktycznego opracowania składni liczebnika w taki sposób, aby jego wątpliwa rola i funkcjonowanie w strukturach grupy nominalnej – trudne w istocie rzeczy do ustalenia – stały się bardziej czytelne dla obcokrajowca próbującego opanować wszelkie sekrety języka polskiego.

Podstawowe informacje dotyczące fleksji oraz składni liczebnika zgromadzono w części pierwszej niniejszej pracy. Przedstawia się tutaj nie tylko definicje poszczególnych artykułów hasłowych, wzorcowe paradygmaty fleksyjne, charakterystykę składniową każdego z czterdziestu zawartych w niej haseł liczebnikowych, ale również szczegółowe informacje, jak np. informacje o wzorowej odmianie liczebników głównych wielowyrazowych, funkcjonowaniu liczebników porządkowych itd.

Uważny użytkownik tej pracy znajdzie w niej również liczne uwagi, które pomogą mu zrozumieć, na czym polega osobliwość polskich liczebników bądź wyrazów wykazujących związek z liczbą.

Warto również zaznaczyć, iż w niniejszym opracowaniu nie zapomniano o małym skarbcu polszczyzny, czyli połączeniach wyrazowych i frazeologizmach, w których głównym składnikiem jest właśnie liczebnik.

Na drugą część podręcznika składają się ćwiczenia wdrażające w sekrety odmiany i składni liczebników.

Koncepcja wyboru i układu ponad 200 ćwiczeń została opracowana w trakcie zajęć ze studentami grup początkujących, średnio zaawansowanych i zaawansowanych. Cenne uwagi studentów obcokrajowców przyczyniły się do tego, iż zorganizowano cały materiał ćwiczeniowy tak, aby stworzyć okazję potencjalnym użytkownikom niniejszego podręcznika do łatwiejszego przyswajania wcześniej widzianych struktur, szybszego

---

[3] Wójtowicz J., *Policz to po polsku*. Odmiana polskiego liczebnika w dialogach. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1969.

[4] Zob. 1. Iglikowska T., *Ćwiczenia gramatyczno-leksykalne*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1995; 2. Mędak S., *Język polski à la carte*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995; 3. Pasieka M., *Język polski dla cudzoziemców.* Ćwiczenia dla początkujących, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002; 4. Pyzik J., *Przygoda z gramatyką*. Fleksja i słowotwórstwo imion, Universitas, Kraków 2000.

opanowania i zautomatyzowania nie tylko form, lecz również kapryśnej składni liczebników polskich.

W wyniku dyskusji z obcokrajowcami uczącymi się języka polskiego oraz systematycznej eliminacji zbędnych przykładów, odmiana i składnia w ćwiczeniach, opracowanych na zasadzie wymienników[5], tworzy z całego zbioru ćwiczeniowego – formalnie podzielonego na części A i B – jednolitą całość koncepcyjną. Zawarte w części ćwiczeniowej konstrukcje zdaniowe charakteryzują się prostotą i użytecznością. Mając na uwadze trudności obcojęzycznego użytkownika polszczyzny związane z odmianą i składnią liczebników, ilość słów w zadaniach ćwiczeniowych ograniczono do koniecznego minimum.

W polskiej tradycji nauczania gramatyki języka polskiego jako obcego zwraca się dużą uwagę nie tylko na prezentację nowych, trudniejszych struktur językowych, ale również na trening w ich prawidłowym wypowiadaniu, budowaniu, oraz **zastosowaniu w praktyce językowej**[6]. Temu ostatniemu działaniu powinny więc służyć autentyczne teksty prasowe oraz ćwiczenia frazeologiczne zawarte w części III niniejszego podręcznika.

Czas więc na podręcznik poświęcony w całości liczebnikowi, w którym dokonuje się przeglądu problematyki fleksyjnej i składniowej.

Mamy nadzieję, iż niniejsze opracowanie pozwoli każdemu potencjalnemu użytkownikowi na łatwiejszy i bardziej użyteczny kontakt z liczebnikami, których nie lubimy, oraz z tymi, o których czasami marzymy.

Jesteśmy również głęboko przekonani, iż zaczynając nawet od *zera* można bez większego wysiłku dobrnąć do *miliona*, by zgłębić wreszcie wszelkie tajniki świata liczb.

Stanisław Mędak

[5] Metoda wymienników zastosowana w ćwiczeniach polega na wykorzystaniu zasadniczo tych samych konstrukcji zdaniowych w obu częściach: fleksyjnej i składniowej.

[6] Pisze o tym Hanna Komorowska w swej znakomitej pracy zatytułowanej *Metodyka nauczania języków obcych*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2002, s. 125.

INTRODUCTION

The textbook *Liczebnik też się liczy* has been designed for learners of Polish as a foreign language, to whom the numeral seems an unfriendly and difficult part of speech at all levels of advancement.

Filled with syntactic pitfalls and surprises, the complex world of the Polish numeral causes problems not only to foreigners speaking Polish. Even in the case of very experienced teachers the peculiar behavior of numerals in all aspects of language may become a reason for many doubts and misunderstandings.

The numeral hardly features in Polish linguistic structures encoded in language awareness of the Polish native speaker. For this reason, language intuition is not sufficient to solve a problem or properly clarify doubts the Polish-speaking foreigner may have. A strong conviction that a given form or sentence construction is self-evident may well turn out to be erroneous. Where language intuition fails, reliable grammatical knowledge of inflection (forms) and full mastery of syntactic rules that govern this grammatical category become an absolute necessity.

In scholarly descriptive grammars, the Genitive case and the predicate in the singular are regarded as the most significant syntactic features of the Polish numeral. In didactic practice, however, inner heterogeneity of the numeral (it also must be in agreement with defining nouns), frequent – especially in colloquial speech – variability in using its forms, appearance of the plural meaning of the numeral, etc. force the foreign student to refer constantly to dictionaries of Polish or other specialist publications by applied linguists[1].

The above remarks are directly connected with the generally known fact that in Polish the development of this special and at the same time independent grammatical category was untypical and heterogeneous.

Apart from its untypicality and heterogeneity, the Polish numeral displays a constant and clear tendency to evolve.

It is small wonder then that normative publications have for years been making attempts to dispel doubts about the correct use and functions of numerals in the structures of contemporary everyday language. Comparisons of many normative dictionaries, dictionaries of troublesome words and detailed studies of this independent grammatical category seem to imply that functions of numerals in linguistic structures have caused a variety of problems[2].

Authors of resource books in Polish as a foreign language published in Poland are reluctant to address the problems of inflection and syntax of the Polish numeral. Apart

---

[1] Cf. Kaleta, Z., *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Uniwerstet Jagielloński, Kraków 1995, pp. 251–264, and Nagórko, A., *Zarys gramatyki polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, pp. 149–156.

[2] See Bibliography, p. 251. Cf. also remarks by G. Hentschel on the phonetic problems caused by Polish numerals in: *Język polski w świecie*, PWN, Warszawa–Kraków 1990, a collection of papers edited by W. Miodunka, pp. 327–330.

from the now historical and unavailable book *Policz to po polsku* by J. Wójtowicz[3] published in 1969 and a small number of exercises in various practice manuals, this independent class of words combined by the common semantic function is still given only marginal treatment[4].

Against all appearances, the formal position of the numeral in Polish is exceptionally strong. Due to its uniqueness, instability and multi-directionality, a survey of all problems should not raise reservations or surprise teachers of Polish or publishers of resource books of Polish as a foreign language.

In particular, it must be stressed that the Polish numeral, due to the above-mentioned heterogeneity and other specific characteristics, does not follow any grammatical rules previously acquired by the foreigner learning Polish.

Hence the idea for its possibly comprehensive morphological classification and the presentation of its syntax in practice in such a way that its disputable role and functions in structures of the nominal group – which is, in essence, difficult to establish – become more accessible to the foreigner trying to discover all secrets of the Polish language.

Basic information with reference to the inflection and syntax of numerals can be found in Part I of this book. It presents not only definitions of particular headwords, inflectional patterns, and the syntactic features of all 40 numerals, but also other detailed information, e.g. referring to inflectional patterns of multi-word cardinal numerals, functions of ordinal numerals, etc.

A careful reader will find here numerous explanations which will help him/her understand the peculiarities of Polish numerals or words indicating references to numbers.

It is also worth mentioning that this volume makes use of a small treasure box of Polish phraseological expressions with the numeral as their most prominent ingredient.

Part II of this textbook comprises exercises in the inflection and syntax of numerals.

The idea for the selection and arrangement of over 200 exercises was developed in classes with elementary, intermediate and advanced students of Polish. Their valuable comments contributed to ordering the whole body of exercises in such a way as to help potential users of this book acquire the previously presented structures more easily, and learn faster and automatize not only forms but also the capricious syntax of Polish numerals.

As a result of discussions with foreigners learning Polish and systematic elimination of redundant examples, inflection and syntax in exercises – which are designed as "alternates"[5] – make the entire collection of exercises, though formally divided into A and B, a uniform conceptual whole. Sentence constructions used in exercises are characterized by simplicity and usefulness. Considering problems the non-native speaker of Polish has

---

[3] Wójtowicz, J., *Policz to po polsku. Odmiana polskiego liczebnika w dialogach*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1969.

[4] See, e.g., Iglikowska, T. *Ćwiczenia gramatyczno-leksykalne*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1995; Mędak, S., *Język polski à la carte*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995; Pasieka, M., *Język polski dla cudzoziemców. Ćwiczenia dla początkujących*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002; Pyzik, J., *Przygoda z gramatyką. Fleksja i słowotwórstwo imion*. Universitas, Kraków 2000.

[5] The technique of "alternates", which is applied in exercises, consists in using essentially the same sentence constructions in both, inflectional and syntactic parts.

with the inflection and syntax of numerals, the number of words in exercises has been kept to a necessary minimum.

In the Polish tradition of teaching grammar of Polish as a foreign language great emphasis is laid not only on the presentation of new and more difficult language structures, but also on learning them bearing in mind their proper expression, construction and **application in practice**[6]. The latter should be developed with the use of authentic passages from the press and exercises in phraseology in Part III of this book.

It is time for a textbook devoted entirely to the numeral, a survey of problems in their inflection and syntax.

We hope this book will enable every potential user to make easier and more useful contact with numerals we do not like and the ones we sometimes dream about.

We are also absolutely convinced that even by starting from zero one can without much effort reach a million to discover finally all secrets the world of numerals keeps hidden.

Stanisław Mędak

[6] It is mentioned by Hanna Komorowska in her excellent publication *Metodyka nauczania języków obcych*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2002, p. 125.

RODZAJE LICZEBNIKÓW

LICZEBNIKI GŁÓWNE OKREŚLONE

0	**zero**
1–2–3–4–5–6–7–8–9–10	**jeden**, dwa, trzy, cztery, pięć, sześć, siedem, osiem, dziewięć, dziesięć
11–12–13–14–15–16–17–18–19	**jedenaście**, dwanaście, trzynaście, czternaście, piętnaście, szesnaście, siedemnaście, osiemnaście, dziewiętnaście
20–21–22...	**dwadzieścia**, dwadzieścia jeden, dwadzieścia dwa...
30–31–32...	**trzydzieści**, trzydzieści jeden, trzydzieści dwa...
40–41–42...	**czterdzieści**, czterdzieści jeden, czterdzieści dwa...
50–51–52...	**pięćdziesiąt**, pięćdziesiąt jeden, pięćdziesiąt dwa...
60–61–62...	**sześćdziesiąt**, sześćdziesiąt jeden, sześćdziesiąt dwa...
70–71–72...	**siedemdziesiąt**, siedemdziesiąt jeden, siedemdziesiąt dwa...
80–81–82...	**osiemdziesiąt**, osiemdziesiąt jeden, osiemdziesiąt dwa...
90–91–92...	**dziewięćdziesiąt**, dziewięćdziesiąt jeden, dziewięćdziesiąt dwa...
100–101–102...	**sto**, sto jeden, sto dwa...
1000–1001–1002...	**tysiąc**, tysiąc jeden, tysiąc dwa...
1 000 000–1 000 001–1 000 002	**milion**, milion jeden, milion dwa...

LICZEBNIKI GŁÓWNE NIEOKREŚLONE

kilka, kilkanaście, kilkadziesiąt, kilkaset, parę, parenaście, parędziesiąt, paręset

LICZEBNIKI ZBIOROWE OKREŚLONE

dwoje, troje, czworo, pięcioro, sześcioro, siedmioro, ośmioro, dziewięcioro, dziesięcioro...

LICZEBNIKI ZBIOROWE NIEOKREŚLONE

kilkoro, kilkanaścioro, kilkudziesięcioro

LICZEBNIKI CZĄSTKOWE OKREŚLONE NIEODMIENNE

pół, półtora, półtorej

LICZEBNIKI CZĄSTKOWE NIEOKREŚLONE
ile, ileś, ilekolwiek, tyle, wiele,
dużo, niedużo, mało, nieco, trochę

LICZEBNIKI UŁAMKOWE ODMIENNE *
ćwierć, jedna druga, jedna trzecia, jedna czwarta... / jedna setna / dwie, trzy, cztery setne... / pięć, sześć, siedem setnych...

LICZEBNIKI PORZĄDKOWE **
pierwszy, -a, -e, drugi, druga, drugie... dziesiąty, -a, -e, jedenasty, -a, -e...

---

* Liczebniki ułamkowe, które podają liczbę obiektów (przedmiotów) lub ilość substancji w wielkościach niecałkowitych, np. *jedna czwarta chleba, ćwierć kilograma cukru, jedna druga działki* itd., nie będą przedmiotem zainteresowania autora niniejszego opracowania.
** Zasady odmiany i składni liczebników porządkowych są takie same jak przymiotników. Z tego też względu w niektórych gramatykach określa się je mianem przymiotników.

CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA LICZEBNIKÓW*

1. Selektywna kategoria liczby: a. liczba pojedyncza dla liczebnika *jeden (stół), pół (chleba), połowa (miasta), ćwierć (litra)*, b. liczba mnoga dla liczebników głównych *zero (wiadomości), dwa (samochody)..., pięć (kobiet)..., sto (złotych)...,* oraz zbiorowych: *dwoje (dzieci)..., pięcioro (uczniów)..., piętnaścioro (kociąt)...,* itp.
2. Fleksyjna kategoria przypadka i rodzaju.
3. Różnice rodzajowe sygnalizowane przez formy liczebników, np. *dwaj uczniowie, dwóch (dwu) uczniów – dwa koty, samochody – dwie uczennice – dwoje dziewcząt – dwa okna*.
4. Występowanie form liczebnikowych w funkcji mianownika – podmiotu, np.

Dwaj uczniowie piszą test.	*Dwóch (dwu) uczniów pisze test.*
Dwie uczennice rozmawiają.	*Dwoje dziewcząt rozmawia.*
Dwa samochody się zatrzymują.	*Dwa koty piją mleko.*
	Dwa ciastka leżą na stole.

5. Orzeczenie określa pozycję mianownikową w zdaniu.
6. Formy *dwa, dwaj, dwie, dwoje* w konstrukcjach zdaniowych typu: *Są* ***dwa*** *zadania / Są* ***dwaj*** *studenci / Są* ***dwie*** *czynności / Jest* ***dwoje*** *dzieci* określamy jako mianownik.
7. Orzeczenie znajduje się w bezpośrednim związku z liczebnikiem.
8. Formy *dwu, dwóch* występują również w pozycji mianownikowej, lecz różnią się od form *dwa, dwaj, dwie* itp. rodzajem, określanym w ich przypadku jako rodzaj męskoosobowy.
9. W zdaniach z formami liczebników męskoosobowych takich jak: *dwóch / dwu, trzech, czterech* itd., pojawiają się zależności składniowe typu: *Dwóch* (*dwu*) ***uczniów pisze*** *test* → *Dwóch* (*dwu*) ***uczniów będzie pisać / pisało*** *test* → *Dwóch* (*dwu*) ***uczniów pisało*** *test*. W takim użyciu liczebniki męskoosobowe łączą się z rzeczownikiem w dopełniaczu oraz z orzeczeniem w rodzaju nijakim liczby pojedynczej.
10. W zdaniach z liczebnikami niemęskoosobowymi takimi jak *dwa, dwaj, dwie* itd. łączą się one z podmiotem w mianowniku i orzeczeniem w liczbie mnogiej, np. *Dwa samochody* ***zatrzymują się*** *na skrzyżowaniu / Dwa* ***koty piją*** *mleko / Dwaj* ***uczniowie piszą*** *test / Dwie* ***uczennice rozmawiają*** *podczas przerwy*.
11. Orzeczenie przy liczebnikach jednowyrazowych od pięciu wzwyż ma formę liczby pojedynczej, a w czasie przeszłym i trybie warunkowym przybiera rodzaj nijaki.
12. Wspólną cechą liczebników zbiorowych, ułamkowych i nieokreślonych jest to, iż liczebnik narzuca rzeczownikom przypadek dopełniacza.
13. Rząd dopełniaczowy i orzeczenie w liczbie pojedynczej uznaje się za najbardziej charakterystyczne cechy składniowe zdecydowanej większości liczebników.
14. Liczebniki zbiorowe zachowują składnię rządu tylko w niektórych przypadkach, np. *Za tydzień będę miał* ***dwoje praktykantów*** *na zajęciach / Porozmawiam* ***z dwojgiem uczniów***; ale: *Zapewniliśmy opiekę* ***dwojgu poszkodowanym*** / *Rozmawialiśmy* ***o dwojgu rodzeństwie*** *pani Joli*.

---

* Zob. również hasła w części pierwszej i drugiej niniejszej pracy, przy których podaje się więcej informacji szczegółowych dotyczących odmiany, składni itd.

15. Liczebniki główne łączą się ze swoimi określeniami w związku zgody w celowniku, narzędniku i miejscowniku, np. (C.) → *Artysta dał swoje fotografie* ***pięciu wielbicielom*** / (N.) → *Zajmuję się czasami* ***pięcioma*** *najmniej* ***uzdolnionymi studentami*** / (Msc.) → *Przez cały wieczór myślałem* ***o pięciu*** *najmniej* ***zdolnych studentach***.
16. Liczebniki zbiorowe łączą się ze swoimi określeniami w związku zgody tylko w celowniku i w miejscowniku, np. (C.) → *Artysta dał swoje fotografie* ***pięciorgu wielbicielom*** / (Msc.) → *Przez cały wieczór myślałem* ***o pięciorgu*** *najmniej* ***zdolnych studentach***; (N.) → *Zajmuję się czasami* ***pięciorgiem*** *najmniej* ***uzdolnionych studentów***.
17. Składnia liczebników nieokreślonych *dużo, trochę, kilka, wiele* itd. jest taka sama jak liczebników głównych od pięciu wzwyż np. ***Kilka koleżanek opuściło*** *swoich mężów* / ***Wiele spraw udało*** *mi* ***się*** *załatwić w ciągu tygodnia*.
18. Niektóre nowe liczebniki nieokreślone, np. *szereg*, będące z pochodzenia rzeczownikami, mają już typową składnię liczebnikową (czyli występują w typowo liczebnikowych kontekstach składniowych, tzn. z orzeczeniami w liczbie pojedynczej rodzaju nijakiego), np. ***Szereg obywateli*** *Polski* ***nie potrafiło*** *dostosować się do nowej rzeczywistości naszego kraju** .
19. Źródłem komplikacji fleksyjno-składniowych liczebnika jest jego rodzaj.

* Proces uliczebnikowienia rzeczowników, czyli tzw. numeralizacji obejmuje w języku polskim takie rzeczowniki jak wyżej wymieniony rzeczownik *szereg,* rzeczowniki *moc, część, większość* itd. Zob. *Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN*, 1999, s. 1678.

LICZEBNIKI GŁÓWNE OKREŚLONE

odmiana – znaczenia – składnia – połączenia wyrazowe i frazeologia

Dawało zero zeru lekcje charakteru.

ZERO*

ODMIANA

Leksem *zero* ma odmianę typowo rzeczownikową, z selektywnym rodzajem nijakim i rzeczownikowym szeregiem końcówek liczby pojedynczej i mnogiej.

	liczba pojedyncza	*liczba mnoga*
M.	**zero**	**zera**
D.	**zera**	**zer**
C.	**zeru**	**zerom**
B.	**zero**	**zera**
N.	**zerem**	**zerami**
Msc.	**zerze**	**zerach**

* Ze względu na semantyczny związek z liczbą oraz takie same własności morfologiczno-składniowe leksem *zero* uważamy tutaj za liczebnik.

TO WARTO WIEDZIEĆ

ZNACZENIA:

1. <cyfra *zero* oznacza brak jednostek danego rzędu w pozycyjnych systemach liczbowych> PRZYKŁAD/-Y: *Musisz dopisać w rubryce suma dwa* ***zera*** */ Dopisuję dwa* ***zera*** *do pięciu / Jeden, dwa, trzy są oczywiście większe od* ***zera***.
2. <liczba całkowita niezmieniająca wartości liczby, do której została dodana; liczba elementów zbioru pustego> PRZYKŁAD: *Nie da się tego podzielić przez* ***zero***.
3. <początkowy punkt na skali, od którego coś się mierzy; wartość czegoś odpowiadająca temu punktowi na skali> PRZYKŁAD: *Rano temperatura na zewnątrz wynosiła jeden stopień poniżej* ***zera***.
4. <najniższy poziom czegoś> PRZYKŁAD: *Jego szanse na wygraną w wyborach spadły w ciągu kilku dni do* ***zera***.
5. ***potocznie:*** <nieistnienie czegoś, brak czegokolwiek, nic, ani trochę> PRZYKŁAD / Y: *W ostatnich dniach wyczyściłem swoje konto do* ***zera*** */ Zdarzało się, że idąc na egzamin miałem* ***zero*** *wiadomości / Ten człowiek miał:* ***zero*** *ambicji,* ***zero*** *obowiązków,* ***zero*** *perspektyw,* ***zero*** *wyobraźni,* ***zero*** *pieniędzy* itp.
6. <człowiek małej wartości, nic nieznaczący w czyichś oczach lub nieliczący się w jakimś środowisku, zasługujący na pogardę lub na lekceważenie> PRZYKŁAD: *Zawsze byłem dla niej* ***zerem*** *intelektualnym*.

TO WARTO ZAPAMIĘTAĆ

1. Liczebnik *zero* narzuca formę dopełniacza liczby mnogiej rzeczownikom, z którymi się łączy, np. *mieć* ***zero obowiązków***, ***zero wyobraźni*** itp.
2. Cechą charakterystyczną tego leksemu jest selektywna kategoria liczby mnogiej, np. *zero zmartwień*.
3. Symbol 0° C czytamy: zero stopni Celsjusza.
4. Formy *to zero / te zera* odsyłają również do rzeczownika o znaczeniu <cyfra 0>, a nie liczba, np. *Dopisać parę* ***zer*** *na końcu*.

POŁĄCZENIA WYRAZOWE I FRAZEOLOGIA

- coś jest bliskie zera / zeru <*czegoś nie ma, coś właściwie nie istnieje;* pot.>
- coś równa się zeru <*czegoś nie ma, coś właściwie nie istnieje;* pot.>
- coś sprowadza się do zera <*czegoś nie ma, coś właściwie nie istnieje;* pot.>
- kompletne zero <*człowiek małej wartości*>
- opcja zero / zerowa <*umowa, w której rezygnuje się ze wzajemnych roszczeń finansowych*>
- rok / godzina zero <*moment zwrotny, od którego coś się zaczyna; moment pełnej gotowości do czegoś*>
- skończone / całkowite / zupełne zero <*człowiek bezwartościowy, zupełny ignorant;* pot.>
- stan zero / zerowy <*początkowy, stanowiący punkt wyjścia*>
- zabytek klasy zero / zerowej <*zabytek wyjątkowo cenny, szczególnie chroniony*>
- zero bezwzględne / absolutne <*najniższa możliwa teoretycznie temperatura, punkt zerowy na skali temperatur*>
- zero moralne <*człowiek bez żadnych wartości moralnych*>

Stawiam wszystko na jedną kartę.

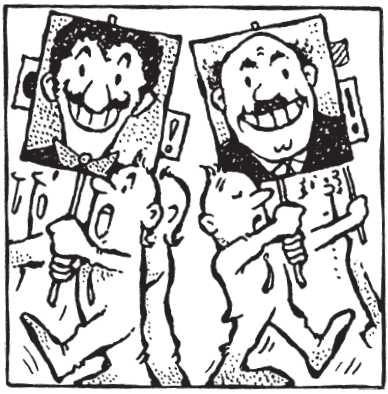
JEDEN, JEDNA, JEDNO

ODMIANA

Liczebnik *jeden, jedna, jedno* ma odmianę zaimkowo-przymiotnikową (przez przypadki i rodzaje) z regularną formą żeńską biernika liczby pojedynczej: *jedną szufladą*. Odmianę liczebnika w liczbie mnogiej podajemy poniżej.

	r. niemęskożywotny	*r. męskożywotny*
M.	**jeden** duży dom	**jeden** zdolny student
D.	**jednego** dużego domu	**jednego** zdolnego studenta
C.	**jednemu** dużemu domowi	**jednemu** zdolnemu studentowi
B.	**jeden** duży dom	**jednego** zdolnego studenta
N.	**jednym** dużym domem	**jednym** zdolnym studentem
Msc.	**jednym** dużym domu	**jednym** zdolnym studencie

	r. żeński	*r. nijaki*
M.	**jedna** zdolna studentka	**jedno** małe dziecko
D.	**jednej** zdolnej studentki	**jednego** małego dziecka
C.	**jednej** zdolnej studentce	**jednemu** małemu dziecku
B.	**jedną** zdolną studentkę	**jedno** małe dziecko
N.	**jedną** zdolną studentką	**jednym** małym dzieckiem
Msc.	**jednej** zdolnej studentce	**jednym** małym dziecku

Jedni do Sasa, a drudzy do lasa.

JEDNI, JEDNE

ODMIANA

Wyrazy *jedni, jedne* łączą się tylko z rzeczownikami w liczbie mnogiej.

	r. męskoosobowy	*r. niemęskoosobowy*
M.	**jedni** mili rodzice	**jedne** stare spodnie
D.	**jednych** miłych rodziców	**jednych** starych spodni
C.	**jednym** miłym rodzicom	**jednym** starym spodniom
B.	**jednych** miłych rodziców	**jedne** stare spodnie
N.	**jednymi** miłymi rodzicami	**jednymi** starymi spodniami
Msc.	**jednych** miłych rodzicach	**jednych** starych spodniach

TO WARTO WIEDZIEĆ

ZNACZENIA:

• *jako liczebnik*

1. <najmniejsza z liczb naturalnych, jedność, jednostka> PRZYKŁAD/-Y: ***jeden*** *człowiek* / ***jedna*** *kobieta* / ***jedno*** *dziecko*

• *jako przymiotnik*

2. <pojedynczy, samotny, sam bez kogoś drugiego, bez drugiego takiego samego> PRZYKŁAD/-Y: *Dziecko samo* ***jedno*** *siedziało w pustym pokoju / Ledwie skończyła się* ***jedna*** *praca w polu, już zaczynała się druga*
3. <początkowy w serii, w ciągu, pierwszy> PRZYKŁAD: *Ledwie skończyła* ***jedną*** *pracę, zaczynała drugą*
4. <jednolity, tworzący całość> PRZYKŁAD: *W tym domu ciągle panował* ***jeden*** *wielki bałagan*

5. <bliżej nieokreślony, pewien, jakiś, któryś> PRZYKŁAD/-Y: *Spotkaliśmy się* ***jednego*** *popołudnia* / ***Jeden pracownik*** *odmówił udziału w strajku* / ***Jedna dziewczynka*** *nie umiała jeszcze czytać* / *Kupiłem ten obraz za* ***jedne sto złotych***
6. <coś lub ktoś bliżej nieokreślonego>* PRZYKŁADY: ***Jedni*** *płakali, drudzy się śmiali* / ***Jedni*** *rodzice przyszli na wywiadówkę, inni nie pojawili się wcale* / ***Jedne*** *dziewczyny wolą drobnych chłopców, inne dobrze zbudowanych* / ***Jedne*** *rzeczy leżały na podłodze, inne na łóżkach* / ***Jedne*** *nożyce cięły znakomicie, drugie nie chciały ciąć nawet papieru* / ***Jedne*** *urządzenia jeszcze pracowały, inne nie nadawały się do użytku* / *Na spotkanie przyszli tylko* ***jedni*** *rodzice* / *Tutaj można tylko przejść przez* ***jedne*** *drzwi* / *Co można zrobić z* ***jednymi*** *kalesonami?*
   Formy liczby mnogiej *jedni, jedne* spełniają w stosunku do liczebnika *jeden* funkcję analogiczną do funkcji liczebnika zbiorowego.
7. <taki sam, ten sam, wspólny> PRZYKŁAD/-Y: *Służyliśmy w* ***jednej*** *jednostce przez dwa lata* / *Od lat korzystamy z* ***jednej*** *wspólnej kuchni* / *Z żoną jesteśmy zawsze* ***jednego*** *zdania, jeśli chodzi o wychowanie naszych dzieci*
8. <wzmocnienie ekspresywnego określenia człowieka> PRZYKŁAD: *Widziałaś durnia* ***jednego****?!*
   • *jako rzeczownik męskoosobowy*
9. ***potocznie:*** <ktoś (o mężczyźnie)> PRZYKŁAD: *Widziałem już* ***jednego*** *takiego, jak ty*
10. <pojedynczy, działający w pojedynkę człowiek> PRZYKŁAD: ***Jednemu*** *nigdy to się nie może udać*
11. <niektórzy, pewne osoby>** PRZYKŁAD: ***jedni*** *państwo*
    • *jako rzeczownik męskonieżywotny*
12. ***potocznie:*** <kieliszek wódki> PRZYKŁAD: *Po pracy idziemy dzisiaj na* ***jednego***

TO WARTO ZAPAMIĘTAĆ

Podmioty połączone związkiem zgody mają orzeczenie zależne od liczebnika.

PRZYKŁADY:
Jeden chłopiec grał *na gitarze* / ***Jeden samochód leżał*** *w rowie* / ***Jedna dziewczynka grała*** *na wiolonczeli* / ***Jedna maszyna pracowała*** *bardzo głośno* / ***Jedno dziecko bawiło się*** *na podwórku* / ***Jedno jabłko leżało*** *na stole*

1. Liczebnik *jeden / jedna / jedno* łączy się z określanymi rzeczownikami na zasadzie związku zgody (implikuje formę liczby pojedynczej rzeczownika): *jeden krok, jednego kroku, jedna książka, jednej książki, jedno dziecko* itd.
2. Nieodmienny jako ostatni składnik liczebników złożonych, np. *Zgromadziłem* ***trzydzieści jeden*** *znaczków pochodzących z Mongolii* / *Spotkałem się z* ***dwudziestoma jeden*** *studentami* / *W gablotach leżało* ***sto jeden*** *listów tego kompozytora* / *Wczoraj rozbił się samolot ze* ***stu jeden*** *pasażerami na pokładzie* / *Brak dzisiaj w pracy* ***dwudziestu jeden*** *osób* / *Myśleliśmy o stu* ***jeden*** *zakładnikach*.
3. Rzeczownik dostosowuje się do wymagań tego członu grupy, który znajduje się przed liczebnikiem *jeden*, np. *Rozpoczęliśmy działalność firmy z tysiąc dwudziestu* ***jeden*** *udziałowcami*, ale: *Ten skład nazywał się sklepem z tysiącem* ***jeden*** *drobiazgów*.

---

* Tylko w liczbie mnogiej. Tylko w znaczeniach zawartych w podanych powyżej przykładach. Zob. również punkt 11.

** Wyłącznie formy liczby mnogiej: *jedni, jedne*.

4. Liczebnik *jeden* wyjątkowo odmienia się w tytule *Księga tysiąca i **jednej** nocy*, ponieważ człony grupy liczebnikowej są połączone spójnikiem.
5. Jeśli członem głównym jest rzeczownik – plurale tantum, liczebnik JEDEN reprezentowany jest przez formy fleksyjne liczby mnogiej, np. ***jedne** spodnie, **jedne** drzwi, **jedne** kalesony, **jedni** rodzice*.*

POŁĄCZENIA WYRAZOWE I FRAZEOLOGIA

- być gdzieś jedną nogą <*być gotowym do podróży, śpieszyć się gdzieś*>
- być jedną nogą na tamtym świecie / w grobie < *przeczuwać zbliżającą się śmierć*>
- być jednym z najbardziej uczęszczanych <*być najbardziej uczęszczanym spośród innych*>
- być w jednym kawałku <*stanowić całość, nie być podzielonym*>
- co to za jeden? <*któż to taki?*>
- jak jeden mąż <*wszyscy naraz, wspólnie, zgodnie*>
- jechać z kimś na jednym / na tym samym wózku <*dzielić z kimś ten sam niekorzystny los*>
- jeden diabeł <*o czymś takim samym lub bardzo podobnym, uważanym za złe, niekorzystne*>
- jeden i ten sam <*ten sam*>
- jeden jedyny <*absolutnie jedyny, unikatowy*>
- jeden po drugim <*kolejno, w kolejności*>
- jeden przez drugiego <*wszyscy naraz, nie troszcząc się o innych*>
- jeden za drugim <*kolejno, w kolejności*>
- jeden z drugim <lekceważąco, z oburzeniem – o jakiejś grupie osób>
- jednym ciągiem <*bez ustanku, bez przerwy*>
- jednym słowem <*czyli*>
- jednym tchem <*bardzo szybko, nie robiąc przerw*>
- coś jednym uchem wchodzi / wlatuje, a drugim wychodzi / wylatuje <*czyjeś słowa nie interesują kogoś zupełnie*>
- mieć coś w małym / jednym palcu <*być w czymś bardzo dobrze zorientowanym, dokładnie się na czymś znać*>
- można coś / kogoś policzyć na palcach jednej ręki <*czegoś / kogoś jest bardzo mało*>
- na jednej nodze <*bardzo szybko, śpiesząc się, pędem*>
- na jedno kopyto <*według tego samego wzorca, jednakowo*>
- pod jednym dachem <*we wspólnym domu, mieszkaniu*>
- słuchać jednym uchem, a drugim wypuszczać <*słuchać bardzo nieuważnie*>
- stawiać / postawić wszystko na jedną kartę <*wybierać / wybrać rozwiązanie bardzo ryzykowne, ale rozstrzygające*>
- upiec dwie pieczenie przy jednym ogniu <*załatwić dwie sprawy jednocześnie*>
- wrzucać / wrzucić kogoś / coś do jednego worka <*traktować coś / kogoś różnej wartości tak samo*>
- wziąć kogoś w jednej koszuli <*poślubić kobietę ubogą, bez posagu*>
- wziąć coś za jednym zamachem <*jednocześnie, od razu*>
- zdobywać / zajmować coś bez jednego wystrzału <*zdobywać bez walki, bez oporu*>
- zostać w jednej koszuli <*znaleźć się w biedzie, nędzy*>

---

* Zob. informacje i przykłady – punkt 6, 11 w części *To warto wiedzieć*, s. 23.